

Wilken ENGELBRECHT

ORCID: 0000-0002-9058-8199

Univerzita Palackého v Olomouci / Katolicki Uniwersytet Lubelski

“Helaas hebben wij het boek niet kunnen plaatsen”. De wondere wegen van het literair agentschap *DILIA**

Abstract

During the forty years of the Communist régime in Czechoslovakia (1948–1989), the literary agency *DILIA* formed the official link between Czech and Slovak authors and foreign publishers. *DILIA* ensured contracts for Czech translations of foreign literary works. As the archives of *DILIA* were destroyed by a fire in 1986, very little is known about how *DILIA* functioned. Thanks to the contracts with Dutch publishers preserved in the archives of the Literatuur museum in The Hague, a partial reconstruction is possible.

Keywords: *Sorela*, Dutch and Flemish literature, Czech translation, *DILIA*, censorship, communism.

1. Ter inleiding

Literatuur beleert niet alleen, heeft niet alleen invloed op de hersenen, maar verhoogt ook het denken van mensen en, het allerbelangrijkste, dringt door tot in hun hart. Dit dwingt echter de hand van de schrijver. [...] Zijn niveau moet ideologisch zijn; hij moet weten wat hij de mensen in hun gedachten en op hun hart moet drukken. Alleen zó kan een schrijver zijn taak correct uitvoeren. [...] In het tijdperk dat we het socialisme opbouwen, mág de leidende idee en ideologie van de schrijver niet alleen het socialisme zijn, nee, zij *moet* dit zijn. En dit realisme moet een *socialistisch* realisme zijn (Nejedlý 1953: 19).

Aldus minister van onderwijs en voorzitter van de Academie van Wetenschappen Zdeněk Nejedlý bij het Eerste Congres van Tsjechoslowaakse Schrijvers

---

* Dit artikel is geschreven binnen het project FPVČ 2016/02 *Recepce nizozemské a vlámské literatury v českém překladu, 1848–1948*. Het onderzoek in Nederland en Vlaanderen kon worden uitgevoerd dankzij een door het NWO (project no. 040-11-652) gefinancierd onderzoeksverblijf in juni–oktober 2018.

op 6 maart 1949. Hiermee werd het *socialistisch realisme* als literaire ideologie geboren.

Literatuur moest dus de lezer opvoeden voor het socialisme. Omdat de communisten Tsjechoslowakije als een pluralistische maatschappij presenteerden, was openlijke censuur niet gepast. Maar de ideologische zuiverheid moest worden gehandhaafd. Vertaalde literatuur vormt van oudsher een flink deel van de Tsjechische boekenmarkt. Uitgeverijen mochten ook na 1949 boeken ter vertaling voorstellen. Omdat de deviezenvoorraad beperkt was, regelde het staatsliterair agentschap *DILIA*¹ alle contracten met het buitenland. *DILIA* moest ook de literaire kwaliteit van te vertalen boeken garanderen. Als een uitgeverij een bepaald boek wenste, vroeg *DILIA* een presentemplaar ter beoordeling aan. Tot zover een normale situatie. Wel duurde het soms erg lang tot er een definitief voorstel uit Tsjechoslowakije kwam en even vaak kwam er een brief met de mededeling “helaas hebben wij het boek niet kunnen plaatsen”, ook al had *DILIA* namens een concrete uitgeverij om het bewuste boek gevraagd. Dit op het oog onlogische gedrag van *DILIA* was een gevolg van de officieel afwezige maar feitelijk wel bestaande censuur. In deze bijdrage wordt getoond hoe dit systeem werkte.

2. De opbouw van het systeem

Bij de verkiezingen van mei 1946 was de communistische partij *KSCĚ* met 40,2% de grootste geworden en vormde met 5 democratische partijen een coalitieregering. Na een regeringscrisis dienden 12 democratische ministers in februari 1948 hun ontslag in om vervroegde verkiezingen te forceren. Deze had de *KSCĚ* vermoedelijk verloren. De president ging echter akkoord met een voorstel van de communistische premier Gottwald om tot aan de voor mei 1948 geplande verkiezingen als minderheidskabinet verder te regeren. Begin mei ging het parlement onder druk van de staatsveiligheidsdienst akkoord met een nieuwe grondwet die ‘de leidende rol van de communistische partij’ vastlegde. Bij de verkiezingen kreeg de *KSCĚ* 70% en kon nu Tsjechoslowakije naar eigen inzichten inrichten.

In 1949 werden de vrije pers en alle private uitgeverijen geliquideerd. Zowel de kwaliteit van uitgegeven boeken, als ook het aantal uitgaven en vertalingen daalden dramatisch.² Er kwamen nu enkele staatsconglomeraten met namen als *Státní nakladatelství pro krásnou literaturu, hudbu a umění* [Staatsuitgeverij voor

¹ *Divadelní, literární a audiovizuální agentura* [Agentschap voor theater, literatuur en audiovisueel materiaal].

² Šimeček en Trávníček (2014: 334) geven een daling van het aantal uitgegeven belletristische titels van goed 2000 in 1946 tot 611 in 1953. Over de kwaliteit van de lay-out en papier spreken de meeste publicaties niet, maar deze is empirisch vaststelbaar op basis van de beschikbare vertalingen van Nederlandstalige literatuur.

bellettrie, muziek en kunst], *Státní nakladatelství dětské knihy* [Staatsuitgeverij van het kinderboek] of *Státní nakladatelství politické literatury* [Staatsuitgeverij van politieke literatuur]. Dit proces werd als *resortisace* [herverdeling in ressorten] aangeduid (Šimeček & Trávníček 2014: 330–331). Veel van deze uitgeverijen kregen in 1968 bij de Praagse Lente nieuwe namen. Zo werd *SNKLHU Odeon*, *SNDK Albatros* en *SNPL Svoboda*: minder doorzichtig, maar wel prettiger klinkend.

Dit proces was formeel legaal. Een voorbeeld is de gang van zaken rond *Het verjaagde water* van A. den Doollaard. De Tsjechische liberale uitgeverij *Sfinx* die voor de oorlog al werk van hem had gepubliceerd,³ wilde de roman uitgeven. Den Doollaard stond in contact met directeur Bohumil Janda. Begin 1948 was er een vertaling gemaakt en eind dat jaar had Den Doollaard bij een vakantie in Praag een voorschot op de royalty's gekregen. Omdat verder bericht uitbleef, vroeg Querido in 1951 om inlichtingen over de vertaling en over eventuele restanten van de vooroorlogse uitgaven. Een kleine maand later kwam het antwoord van de 'Treuhandorganisatie':⁴

Dear Sirs,

We refer to your letter of 29th June a.o. and advice that Messrs Sfinx, publishers at Prague are now in liquidation. So far as we could state the books of A. den Doollaard Esq. published before the World War are quite exhausted and not one copy in stock. Concerning the royalties they have been put in account and have been settled to your former Agency in Czechoslovakia i.e. to Messrs Universum, consequently there is no more claim subsisting against Messrs Sfinx who are liquidated by our Society Ltd.

On the other hand a cash advance of Kčs 10.000,- has been paid to Mr A. den Doollaard during his sejours in Czechoslovakia in January 1948 for the book *Het Verjaagde Water* [sic].⁵

With regard to the fact that Messrs Sfinx are in liquidation and for this reason they are no more in a position to publish this book their claim against the author amounting to Kčs 10.000 granted by the National Bank of Czechoslovakia in conformity with a licence [sic] is always lasting.

Sfinx zou dus failliet zijn gegaan. In werkelijkheid had Janda in 1949 onder dwang zijn bedrijf moeten overdragen.⁶ Janda's formidabele kennis was echter onmisbaar en zo mocht hij in 1958 bij de afdeling lexicologie van de academie van wetenschappen gaan werken. Dankzij zijn ervaring werd hij al spoedig chef. Dat was niet de bedoeling, hij werd prompt als 'klasse-onbetrouwbaar' afgezet en werkte daarna tot aan zijn pensioen in 1972 als eenvoudig medewerker. Hoewel

³ De *Oriëntexpres* (vertaling 1935, herdruk 1946) en *Mont Blanc* (vertaling 1937).

⁴ LM, fonds Querido, 2 Que Correspondentie Spoelstra C.G.J., map 2, envelop 5, brief van 20 juli 1951. De brief van 29 juni 1951 waarnaar de Tsjechische kant refereert is niet aanwezig.

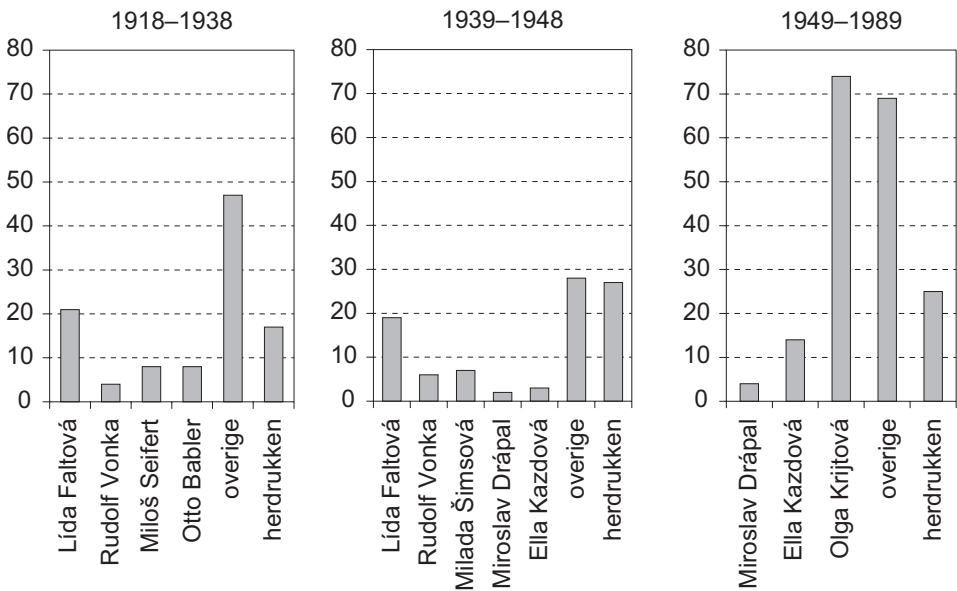
⁵ In oktober 1962 vroeg *DILIA* via agentschap Drijvers nogmaals om *Het verjaagde water*, kennelijk onbekend met het (deels betaalde) licentiecontract van 1948. Het boek kwam inderdaad in 1964 in de vertaling van Ella Každová uit (Každová schreef in maart 1964 aan Anne de Vries dat ze het boek had weten te plaatsen).

⁶ Dat feit was Spoelstra niet ontgaan. In een brief van 12 mei 1949 aan Querido (LM, 2 Que Correspondentie Spoelstra C.G.J., map 2, envelop 3) meldde hij dat "Janda in Praag geïsoleerd is door de Volksdemocratie".

hij aan de basis van vrijwel alle Tsjechische encyclopedieën uit deze periode stond, mocht zijn naam nergens worden genoemd (Zach 2008: 91–92). Toch bleef Janda uit liefde voor het boekenvak zijn collega's helpen. Zo blijkt uit zijn briefwisseling uit de jaren 1964–1970 met de Antwerpse uitgeefster Manteau dat hij haar raad gaf wie zij bij *DILIA* moest aanspreken om snel dingen gedaan te krijgen.⁷

3. Vertalingen in het Tsjechisch

Nederlandstalige literatuur was en is voor de Tsjechen een nicheliteratuur. Toch is er in vergelijking met andere talen relatief veel uit het Nederlands in het Tsjechisch vertaald. In het Interbellum verschenen er 122 uitgaven (zes en een half per jaar), in de periode 1939–1948 zelfs 101 (elf per jaar), en voor de periode 1949–1989 is het aantal van 186 vertalingen ook niet echt slecht te noemen (vier tot vijf per jaar).⁸ In de periode 1919–1948 was vooral Lída Faltová (1890–1944) van belang, in de periode 1949–1989 Olga Krijtová (1931–2013).

Tabel 1. Overzicht van aantallen vertalingen in het Tsjechisch gemaakt door de belangrijkste vertalers tussen 1918 en 1989

⁷ AMVC, LH, fonds Manteau, M224 B1+B2 (J).

⁸ Enkele cijfers voor andere talen: periode 1919–1938: Hongaars 18 uitgaven, Pools 30 uitgaven, Sloveens 6 uitgaven, Russisch en Slowaaks nihil; periode 1939–1948: Hongaars 29, Pools 16, Sloveens 1, Russisch 1 en Slowaaks 5. In de jaren 1949–1989 werd overigens met de opkomst van vakgroepen neerlandistiek met name in Hongarije en Polen een flinke vertaalactiviteit ontwikkeld. Voor deze periode zijn de cijfers: Hongaars 105, Pools 194, Russisch 45, Sloveens 1 en Slowaaks 60.

Dankzij de archieven van uitgeverijen *Melantrich* en *Družstevní práce* [Coöperatieve Arbeid] is er meer bekend over de selectie.⁹ Vóór 1948 werden uitgeverijen op drie manieren op boeken geattendeerd. Ervaren vertalers als Faltová droegen zelf titels aan. Een belangrijke rol speelden commerciële literaire agenturen als *Centrum* van Bohumila Kholová-Tousková (1894–1954), het agentschap van Gustav Bernau (1906–1986), dat van Vincy Schwarz (1902–1942) of *Universum* (de in de geciteerde brief genoemde ‘vertegenwoordiger’ van Querido). Helaas zijn de archieven van deze agentschappen verloren gegaan. Uit de correspondentie van auteurs is bekend dat deze agenturen meestal 15% kosten voor hun bemiddeling berekenden.¹⁰ Tenslotte speurden uitgeverijen op de *Leipziger Buchmesse* zelf naar interessante boeken. In de laatste twee gevallen was van belang of een vertaalde titel in het Duitse taalgebied succes had.

Na keuze van een boek werden er twee leesrapporten opgesteld, één door de vertaler in spe, de ander door een literaire redacteur, meestal op basis van een al bestaande vertaling die men door de Nederlandstalige uitgeverij liet leveren. Na toetreding van Tsjecho-Slowakije in 1921 tot de Conventie van Bern werden royalty’s altijd betaald. Ook tijdens de bezetting (1939–1945) en in 1945–1948 fungeerde dit systeem, al werden tijdens de oorlog geplande uitgaven vaak wegens papiertekort uitgesteld. In de semidemocratische periode (1945–1948) werden boeken vaak door een andere uitgeverij uitgegeven dan degene die de rechten had gekocht. Het (door communisten bestuurde) ministerie van informatie gebruikte namelijk de papierdistributie als wapen om de dominante positie van sommige uitgeverijen te verzwakken. Zo kwamen bijvoorbeeld Faltová’s vertaling van Antoon Coolens *De Peelwerkers* en die van Arno Kraus van Gerard Walschaps *Adelaïde*, waarvoor *Družstevní práce* het copyright had betaald, bij heel andere uitgeverijen uit.¹¹ Voor literaire vertalingen in het Tsjechisch geldt dat deze vrijwel altijd rechtstreeks uit het Nederlands zijn gemaakt en dat de vertaler geacht werd de originele tekst onverkort en zo precies mogelijk in goed Tsjechisch weer te geven. Meestal gebeurde dit ook.

⁹ Het lot van uitgeversarchieven was wisselend. Uitgeverijen die al voor 1939 waren gestopt en waarvan de laatste bezitter of diens nazaten de archieven hadden geschonken aan het Tsjechisch Literair Archief (nu *Památník národního písemnictví*), zijn vrij compleet bewaard. Het best bewaard zijn de archieven die onder communistisch (dwang)beheer werden geplaatst en al in 1949 in beslag zijn genomen (het geval bij *Družstevní práce*). Waar archieven bij de uitgeverijen bleven en deze na 1989 failliet zijn gegaan, zijn ze helaas vaak als oud papier verkocht. Dat was bijv. het geval met het belangrijke archief van *Odeon* (Wögerbauer 2015: 1114).

¹⁰ Zo vroeg Antoon Coolen in een brief van 21 maart 1938 aan Janda om royalty’s rechtstreeks aan hem uit te betalen, omdat Schwarz steevast 15% aftrok (PNP fond 97/56 inv. č. 5).

¹¹ Deze informatie is gebaseerd op het archief van *Družstevní práce* in PNP (fond 70/57). Uit de archieven van het Literatuurmuseum blijkt dat Bob Spoelstra (A. den Doollaard) probeerde na te gaan hoe het tot zulke verschuivingen was gekomen.

4. De *resortisace*

Na de machtsovername werd er eerst vrijwel geen ‘kapitalistische’ literatuur uitgegeven. Het aantal vertalingen uit het Nederlands daalde naar één per jaar. Het Ministerie voor Informatie gaf de aanbeveling om vooral Sovjet-Russische literatuur te vertalen.¹² Naar het voorbeeld van het Sovjetorgaan *GLAVLIT* werd er in 1953 een *Hlavní správa tiskového dohledu* [Hoofdbeheer van de perscontrole] opgericht. Zonder toestemming van deze *HSTD* kon er voortaan niets uitkomen. De beslissingen waren geheim, want het publiek mocht niet weten dat er censuur was (Wögerbauer 2015: 1119).

Bij de façade van een ‘legale’ wijziging van het politieke systeem hoorde ook dat er formeel een meerpartijenstelsel was. Hoewel de nieuwe grondwet vastlegde dat de *KSČ* de ‘leidende’ partij was, waren er twee ‘blokpartijen’ toegestaan die in ‘coalitie’ met de *KSČ* het Nationaal Front vormden. Beide partijen, de Socialistische Partij (*ČSS*) en de christendemocratische Tsjechooslowaakse Volkspartij (*ČSL*), mochten hun vooroorlogse uitgeverijen behouden. Voor de *ČSS* was dit het uit 1898 daterende huis Melantrich, na 1953 hernoemd in *Svobodné slovo* [Het vrije woord] en voor de *ČSL* het uit 1921 daterende *Vyšehrad*, na 1953 omgedoopt tot *Lidová demokracie* [Volksdemocratie]. Ook allerlei massa-organisaties hadden nog hun uitgeverijen. Formeel was er dus een pluralistisch systeem met een vijftiwintigtal uitgeverijen.

Bij die legale continuïteit hoorde ook dat de nieuwe uitgeverijen officieel de opgeheven uitgeverijen overnamen, inclusief licenties voor vertalingen. De meeste literaire uitgeverijen werden samengevoegd met *Čs spisovatel* [De Tsjechooslowaakse Schrijver] of met de *SNKLHU*. Alle uitgeverijen hadden hun eigen programma’s, al bepaalde achter de schermen vooral de *HSTD* wie wat mocht uitgeven. Zo werd *Het Achterhuis* van Anne Frank door het socialistische *Svobodné slovo* uitgegeven, terwijl boeken van de katholieke schrijver Fred Germonprez bij het katholieke *Lidová demokracie* uitkwamen.

5. *Sorela*

Volgens het regime moest literatuur primair het proletariaat opvoeden. Verder was zij van belang bij de constructie van de ideale wereld die de nieuwe machthebbers voor ogen stond (Wögerbauer 2015: 1099–1100). Naar goed Sovjetvoorbeeld werden de bibliotheken gezuiverd: zo’n 27,5 miljoen boeken werden verwijderd op basis van een geheime *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežadoucí*

¹² De bij Wögerbauer (2015: 1129) afgedrukte aantallen vertaalde Russische titels voor de jaren 1945–1953 spreken boekdelen: 1945 – 197 titels, 1948 – 172 titels, 1949 – 481 titels en 1953 – 1314 titels.

literatury [Lijst van vijandige, schadelijke, verouderde en ongewenste literatuur] (Wögerbauer 2015: 1130, 1132). Ongewenste boeken werden vermalen en hergebruikt als grondstof voor wél acceptabele literatuur (Šámal 2017: 71–75; Wögerbauer 2015: 1130–1131). Als exemplaren van particulieren bij een antiquariaat werden aangeboden, dienden de medewerkers deze aan het bedrijf *Knihá* [Het boek] door te geven, dat dan zorgde voor vernietiging. Dit verklaart waarom er van bepaalde werken nauwelijks exemplaren te vinden zijn. Met name Vlaamse literatuur van schrijvers als Felix Timmermans of Gerard Walschap was het slachtoffer van deze politiek (Wögerbauer 2015: 1120–1121).

Uiteraard moest iedere ‘kameraad’ de werken van Lenin, Engels, Marx en Gottwald thuis in de kast hebben staan. Om de indruk te wekken dat deze werken geliefd waren, werden er regelmatig nieuwe edities gepland. Ter voorkoming van overvolle magazijnen werd dan bijv. het restant van een eerdere editie volledig door de papiermolen gedraaid.¹³ Officieel was die oplage dan ‘uitverkocht’. Het was streng verboden om over deze praktijken te spreken (Šimeček & Trávníček 2014: 350–353). Deze verliezen moesten gedekt zijn door bestsellers. Daarom werden populaire werken als bijv. *De scheepsjongens van Bontekoe* van Johan Fabricius in een oplage van 55.000 stuks of *Dorp aan de rivier* van Antoon Coolen zelfs van 160.000 stuks uitgegeven. Zulke gigantische oplagen waren binnen een paar weken écht uitverkocht... (Šimeček & Trávníček 2014: 354–362).

6. DILIA

Tussen 1949 en 1989 bestonden er in het Tsjechische systeem twee poortwachters. De officiële was *DILIA*, maar feitelijk bepaalde het *HSTD*, na 1968 omgedoopt in het neutralere *Úřad pro tisk a informace* [Bureau voor pers en informatie], wat mocht worden uitgegeven (Wögerbauer 2015: 1112). *DILIA* was verantwoordelijk voor alle contracten en contacten met het buitenland. Ook hier werd er theater gespeeld. Toen Querido via het agentschap van Henk Drijvers in Amsterdam aan *DILIA* een vraag stelde naar het hoe en waarom van de gehanteerde tarieven, kwam op 16 november 1957 in verband met de eerste vertaling die Olga Krijtová maakte, van *De onrustzaaier* van Willem G. van Maanen, dit antwoord:¹⁴

¹³ Šimeček en Trávníček (2014: 352) geven het absurde voorbeeld dat een gloednieuwe uitgave van geschriften van de secretaris-generaal van de Oost-Duitse *SED*, Erich Honecker, rechtstreeks naar de papiermolen werd gestuurd om een paar dagen later een tweede druk te kunnen uitgeven. De partijkrant *Rudé právo* [Rode Waarheid] meldde dat de belangstelling voor de uitgave zo groot was dat een nieuwe oplage noodzakelijk was.

¹⁴ LM, fonds Querido, 2 Que Correspondentie Drijvers, map 1 (in reactie op een verzoek om uitleg van literair agent Henk Drijvers namens Querido van 30 oktober 1957).

Zurückkommend auf Ihr Schreiben [...] müssen wir Ihnen vor allem mitteilen, dass die tschechoslowakischen Verlage mit uns ein freundschaftliches Abkommen geschlossen haben, nach dem Uebersetzungsrechte an ausländischen Titeln nur durch unsere Vermittlung erwerben dürfen. Es ist doch allgemein üblich, dass eine literarische Agentur für ihre Vermittlung eine Vergütung erhält, die meistens 10% beträgt; diese Vermittlungsgebühr lassen wir grundsätzlich vom Inhaber der Verlagsrechte bezahlen und können wir von diesem Grundsatz auch in Ihrem Falle nicht abweichen. Wir müssen sagen, dass sich bisher alle ausländischen Autoren mit dieser Tatsache abgefunden haben.

Buitenlandse uitgeverijen en schrijvers hadden alleen met *DILIA* te maken, omdat het bestaan van de *HSTD* strikt geheim was. Bij een brand op 24 november 1986 ging vrijwel het hele archief van *DILIA* verloren. De staatsveiligheidsdienst vermoedde opzet en verhoorde alle medewerkers. De oorzaak was echter kortsluiting als gevolg van achterstallig onderhoud aan de opslagruimte, een voormalig mortuarium (Burman 2019: 54–56).¹⁵ In de fondsen van het Literatuurmuseum in Den Haag is echter correspondentie met *DILIA* bewaard gebleven. Sleutelarchieven zijn die van A. den Doolaard (pseudoniem van Bob Spoelstra), Johan Fabricius en Theun de Vries, samen met de archieven van de uitgeverijen Van Loghum Slaterus en Querido. Werk van Spoelstra was al in het interbellum in het Tsjechisch vertaald. Fabricius was in Tsjechië zowel voor en tijdens de oorlog als tijdens het communistische regime de bestverkopende Nederlandstalige auteur: oplagen van 45.000 stuks en meer waren geen uitzondering. De Vries was de belangrijkste communistische auteur, vanaf 1948 regelmatig te gast in Tsjechoslowakije. Hij was bevriend met de vertaalster Olga Krijtová.

Ook de economie was formeel pluriform. Slechts een klein aantal grote fabrieken en dienstverlenende bedrijven als de spoorwegen of het centraal boekhuis *Kniha* [Het boek] was echt staatseigendom. Op het middenniveau waren bedrijven officieel zelfstandig als een kleinere coöperatieve fabriek, een landbouwcoöperatie, of een zgn. volkscoöperatie. *DILIA* behoorde tot het laatste type. Coöperaties moesten kostendekkend werken (Vávrová 2018).

7. Royalty's

Vanuit het Oostblok werden royalty's meestal alleen daar uitbetaald. Theun de Vries liep hier in 1950 voor het eerst tegenaan in Polen (Perry 2011: 49; vgl. Burman 2019: 25). Dit was in Tsjechoslowakije anders. Hoewel *DILIA* maar over een beperkte voorraad deviezen beschikte, werden auteursrechten netjes naar Nederland uitbetaald. Wel werden er over de royalty's een commissie van 10%, een bijdrage aan het staatsliterair fonds voor uitkeringen aan schrijvers en (tot

¹⁵ Wögerbauer (2015: 1216–1217) vermeldt kort de rol van *DILIA* in verband met de uitgave van werk van Tsjechische auteurs in het buitenland. De omgekeerde weg – controle van buitenlandse schrijvers – is niet behandeld.

1968) ook 25% inkomstenbelasting ingehouden. In de reeds geciteerde brief¹⁶ werd dit uitgelegd:

Bezüglich der abgezogenen Steuer von 25% geben wir Ihnen folgende Aufklärung:
Die abgezogenen 25% stellen eine Einkommensteuer dar. Hierzulande gibt es zweierlei Besteuerung der Autorenhonorare; wenn der Autor selbst oder dessen Witwe bzw. die unmündigen Kinder Autorenrechtseinhaber sind, kommt die Steuer aus dem literarischen Einkommen in Betracht; dieselbe ist von 3%–10% abgestuft. In allen anderen Fällen sind wir verpflichtet, eine 25%-ige Einkommensteuer in Abzug zu bringen.
Die 2%-ige Abgabe an den Literarischen Fond bezieht sich auf allen geschützten Werke ohne Ausnahme. Diese Abgabe müssen also nicht nur alle tschechoslowakischen, sondern alle ausländischen Autoren entrichten.

Na 1968 ging *DILIA* er vanuit dat buitenlandse schrijvers thuis inkomstenbelasting betaalden. Daarom stond bijv. op de officiële afrekening van *DILIA* uit 1980 voor de royalty's voor de vertaling van Fabricius' *Jongensspel* onder het hoofdje 'tax' vermeld "in Holland". De bijdrage aan het Tsjechoslowaakse Literair Fonds van 2% bleef gehandhaafd. De royalty's waren per bandje niet hoog, maar bij de grote oplagen werden er flinke bedragen uitbetaald. Zo kreeg Fabricius voor *Jongensspel* 10 cent per bandje. Van het officiële bedrag van 9420,87 Tsjechoslowaakse kroon (*Kčs*) werd 8290,40 *Kčs* reël uitbetaald (88%). Dat *DILIA* de officiële wisselkoers van 2,19 *Kčs* per gulden hanteerde, was voordelig voor de Nederlandse kant: Fabricius kreeg Hfl. 4284 in harde gulden, in huidige valuta ongeveer 4300 euro.¹⁷

8. Poortwachter?

Officieel was *DILIA* in 1949 opgericht ter vervanging van vooroorlogse private literaire agenturen en vertegenwoordigde hen 'op verzoek van de verzamelde uitgeverijen' in het buitenland als een equivalent van het Belgische SABAM en de Nederlandse Stemra. Maar *DILIA* moest ook waarborgen dat wat werd vertaald overeenkwam met de officiële partijlijn. Daarom reageerde *DILIA* als door een wesp gestoken als auteurs buiten haar om contact hadden met Tsjechoslowaken. Dat gebeurde zelden. Eén geval is in de archieven van Querido gedocumenteerd. In 1976 had Olga Krijtová, die destijds een soort 'Berufsverbot' had,¹⁸ Bob

¹⁶ Zie noot 14. De commissie was lager dan commerciële agentschappen voor 1948 meestal berekenden (15%).

¹⁷ LM, fonds Johan Fabricius, F.1072 Corr. A-E + Diversen. Afrekening door *DILIA* van 16 november 1983. Op de zwarte markt gingen er ongeveer 6 *Kčs* in één gulden. Hoe hoog tegenwoordig royalty's zijn, is niet bekend, maar destijds ontving Fabricius soms meer van de Tsjechen dan uit West-Europese landen.

¹⁸ Na de bezetting van Tsjechoslowakije door legers van het Warschaupact in augustus 1968 had Krijtová haar partijboekje ingeleverd en was zij naar Nederland geëmigreerd. Wegens heimwee

den Uyl gevraagd om zijn roman *Gods wegen zijn duister en zelden aangenaam*. Den Uyl had door Querido exemplaren aan Krijtová laten opsturen. Toen Querido op 22 december 1976 via Drijvers navroeg of er inderdaad een vertaling kwam, bleek dat *DILIA* van niets wist. *DILIA* liet prompt vragen aan welke uitgeverij de optie op vertaling was toegekend, omdat “zij van een dergelijke optie niets kunnen vinden, terwijl toch alle opties op buitenlands werk via hun bureau geregistreerd worden”.¹⁹

Op 11 juli 1960 maakte president Novotný bekend dat Tsjechoslowakije na de USSR en Mongolië als derde staat ter wereld de fase van het socialisme had bereikt. Dit had effect op de status van *DILIA*. Voortaan was de agentuur geen coöperatie meer, maar een staatsbedrijf, dat sinds 1970 ressorteerde onder het Ministerie voor Cultuur. De staat kreeg zo betere ideologische controle over *DILIA* dat zich naar de smaak van de *HSTD* vaak te literair opstelde en te weinig lette op de ideologische belangen van het proletariaat.

Bij *DILIA* werkte ook een deel van de voorheen zelfstandige literaire agenten, mensen die in het buitenland de weg kenden en buitenlands werk ter vertaling moesten voorstellen. Zo onderhield Gustav Bernau, wiens agentuur in 1948 was geliquideerd, vanaf begin jaren zestig tot aan zijn pensioen in 1974 als medewerker van *DILIA* de correspondentie met o.a. Querido en Manteau. In 1986 bleek slechts 12% van de medewerkers (18 van 149) lid van de *KSČ* te zijn en ook van de leidinggevenden was nog niet eens de helft (12 van 25) lid. Hoogst ongebruikelijk voor een organisatie die de ideologische zuiverheid in het oog moest houden, meestal was de voltallige leiding partijlid. Alleen de *kaderafdeling* bestond uit overtuigde communisten, deze was bij de rest van *DILIA* niet bijster geliefd (Burman 2019: 15, 34).

De *HSTD* was de feitelijke, voor de buitenwereld onzichtbare poortwachter. De naamswijziging in *ÚTI* hing samen met de officiële afschaffing van de censuur tijdens de Praagse Lente. Maar ook de *HSTD* (*ÚTI*) had niet het laatste woord: hierboven stond het almachtige *KPO ÚV KSČ* (*KPO ÚV KSČ*). (Wögerbauer 2015: 1101, 1110).²⁰ Omdat alleen *DILIA* met het buitenland correspondeerde en

---

keerde de hele familie in 1969 terug. Hoewel zij na 1971 officieel geen vertalingen meer maakte, was zij als specialiste onmisbaar. Ze mocht college blijven geven, maar het aantal opgenomen studenten Nederlands werd drastisch verlaagd. Vertalingen die zij op verzoek van uitgeverijen maakte, werden meestal onder naam van een van haar studenten (een zgn. ‘dekker’) uitgebracht.

¹⁹ LM, fonds Querido, 2 Que Correspondentie Drijvers 6, brief van 16 januari 1977. Op de brief van 21 december 1976 van Drijvers, waarin om het boek werd gevraagd, had Reinold Kuipers van Querido met de hand bijgeschreven dat het boek aan Krijtová was gestuurd. Later heeft hij de opmerking “Wat is met Krijtova?” genoteerd.

²⁰ *Kulturní a propagační odbor Ústředního výboru KSČ* [Referaat voor Cultuur en Propaganda van het Centraal Comité van de *KSČ*]. De gelijkenis met *Minitruie* (Ministry of Truth) in Orwells *1984*, dat regelmatig de geschiedenis en complete werken herschreef op onduidelijke aanwijzingen van ‘The Party’, is allerminst toevallig.

de *ÚTI* en *KPO ÚV KSC*, die de echte beslissingen namen, voor de buitenwereld niet bestonden, leek *DILIA* zich nogal eens onlogisch te gedragen.

Een mooi voorbeeld is de ooit geplande vertaling van de populaire roman *De wereld gaat aan vlijt tenonder* van Max Dendermonde (pseudoniem van Hendrik Hazelhoff, 1919–2004). Drijvers meldde in juli 1956 aan Querido dat *DILIA* om dit boek en *De onrustzaaiër* van Willem van Maanen vroeg. Querido stuurde exemplaren op. Na lang wachten deelde *DILIA* in maart 1958 mee dat het boek in de serie *Úsměvy* [Glimlachen] van *Mladá fronta* [Het jonge front]²¹ zou uitkomen. Het contract werd getekend en *Mladá fronta* deed een eerste aanbetaling van 1050 gulden. Een paar weken later kwam een brief van *DILIA* dat het boek pas in 1960 zou kunnen verschijnen.²² Dat was in 1962 nog niet gebeurd en uiteindelijk is het boek niet uitgekomen. De reden dat het werk niet werd uitgegeven was dat in 1959 de overtuigende communist Jiří Hájek (1919–1994) hoofdredacteur van *Mladá fronta* was geworden. Deze zette allerlei ‘ideologisch minder passende’ series stop. Voor de serie *Úsměvy* viel het doek definitief in 1961 (Jareš 2013).

In juni 1979 verzocht *DILIA* opnieuw om *De wereld gaat aan vlijt tenonder*, ditmaal voor *Svoboda*, de uitgeverij van de *KSC*. Noch de toenmalige directeur van Querido noch die van *DILIA* was van het oude contract en de betaling op de hoogte. Aldus geschiedde, maar in juni 1985 kwam het boek terug met een stan-

²¹ Deze nog bestaande uitgeverij werkte voor de Socialistische Jeugdbond (SSM).

²² Het hele dossier in LM, fonds Querido, 2 Que Correspondentie Drijvers 1 en 2. Omdat dit illustratief is voor de gang van zaken in veel gevallen, hier een beknopt overzicht van de correspondentie: Drijvers aan Querido, 9-7-1956 (vraag om toezending van 2 boeken); Querido aan Drijvers, 11-7-1956 (optie tot 15-9-1956); Querido aan Drijvers, 24-10-1956 (hoe staat het met de optie?); Drijvers aan Querido, 27-10-1956 (nog geen definitief bericht); Querido aan Drijvers, 9-1-1957 (verzoek retournering boeken, optie verlopen); Drijvers aan Querido, 18-1-1957 (heeft navraag gedaan); Querido aan Drijvers, 19-1-1957 (optie verlengd tot 1-3-1957); Querido aan Drijvers, 29-5-1957 (optie weer verlopen, herhaalde verlenging ongewenst); Drijvers aan Querido, 4-6-1957 (heeft *DILIA* aangemaand); Querido aan Drijvers, 12-6-1957 (drukt verbazing uit dat *DILIA* ook rechtstreeks bij Querido heeft gevraagd); Drijvers aan Querido, 15-6-1957 (legt uit dat *DILIA* een staatsagentschap is); Querido aan Drijvers, 17-6-1957 (bereid verder te wachten); Querido aan Drijvers, 19-6-1957 (kopie van de aan Querido door *DILIA* gezonden brief); Drijvers aan Querido, 12-7-1957 (*DILIA* bericht dat er vertraging is met Van Maanen en vraagt weer om een exemplaar van Dendermonde); Drijvers aan Querido, 24-7-1957 (*DILIA* verzoekt om verlenging optie); Querido aan Drijvers, 25-7-1957 (optie met 3 maanden verlengd); Drijvers aan Querido, 11-3-1958 (boek komt bij *Mladá fronta* uit, voor de oplage van 15.000 stuks betaalt men *HFl.* 2105 royalty’s); Querido aan Drijvers, 12-3-1958 (akkoord met vooruitbetaling *HFl.* 1050); Drijvers aan Querido, 27-3-1958 (contract van *DILIA*); Querido aan Drijvers, 28-3-1958 (contract getekend retour); Drijvers aan Querido, 6-6-1958 (door *DILIA* getekend contract terug); Drijvers aan Querido, 9-7-1958 (betaling aanbetaling na aftrek bemiddeling, belasting en bijdrage literair fonds); Drijvers aan Querido, 16-7-1958 (*Mladá fronta* geeft het boek pas in 1960 uit); Querido aan Drijvers, 14-5-1959 (wanneer komt het boek uit?); Drijvers aan Querido, 26-6-1959 (herinnert aan het aangekondigde uitstel); Querido aan Drijvers, 27-6-1959 (bedankt voor mededeling); Drijvers aan Querido, 13-9-1962 (kopie brief van *DILIA*, niet aanwezig).

daardformulier van *DILIA*: “we are sorry to inform you that we did not succeed in placing these titles with our publishers”. Pure onzin, want de vraag om het presentexemplaar was namens een concrete uitgeverij gedaan.²³

9. Tussen ideologie en literatuur

DILIA ressorteerde onder het Ministerie van Cultuur, maar het *ÚTI* behoorde net als de ermee verbonden staatsveiligheidsdienst *StB* tot de competentie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Niemand mocht merken dat er wel censuur was. Er werden dan ook vrijwel nooit ingrepen in de tekst van vertalingen gedaan. Een boek werd wel of niet uitgegeven, een tussenweg was er niet. In 1970 werd het *OKK MK ČSR*²⁴ opgericht dat de papierdistributie regelde op basis van vooraf beoordeelde uitgeversplannen. Goedgekeurde boeken kregen een *ČSN*-nummer toebedeeld, een soort ISBN-nummer, zonder welk niets kon worden uitgegeven (Wögerbauer 2015: 1167–1170). Omdat er officieel geen censuur bestond, pasten alle deelnemers aan het literaire veld voor alle zekerheid autocensuur toe. De Orwelliaanse stap om censuur toe te passen zonder dat deze officieel bestond, had dus exact het door het regime gewenste effect (Wögerbauer 2015: 1177).²⁵

Buitenlandse literatuur werd voor minder bekende talen als het Nederlands vaak aanbevolen door de vertalers; in casu vooral Krijtová, Ella Kazdová of Miroslav Drápal, alle drie geen partijlid en dus ‘ideologisch onbetrouwbaar’. Net als iedereen waren ook zij zich bewust van wat er wel of niet mogelijk was. Was eenmaal een beoordelingsexemplaar aangekomen, beoordeelde *DILIA* het eerst intern. Als *DILIA* na overleg met de uitgeverij die het voorstel had gedaan het idee had dat het boek uitgeefbaar was, werd het met een rapport naar het Ministerie van Cultuur gestuurd. Dat gaf het boek door aan het *ÚTI* en wachtte op het verdict. Indien er een positief oordeel kwam, kreeg *DILIA* te horen dat er een contract kon worden afgesloten. Bij een negatief oordeel kreeg *DILIA*... *niets* te horen. Het probleem was dat géén bericht zowel kon betekenen dat het boek was

²³ Jansen (2012: 96–97) meldt dat zij geen toestemming heeft gekregen om de archieven van Drijvers in te zien en dat er overigens weinig over hem te vinden is. Zij betwijfelt zelfs of het agentschap wel echt heeft geopereerd. Uit de archieven van Querido blijkt dat Drijvers gespecialiseerd was in communistische landen. Na 1977 is er geen correspondentie van Drijvers meer te vinden. Querido communiceerde in de jaren '70 al rechtstreeks met *DILIA*. Dit betreft LM, fonds Querido, 2 Que Correspondentie *DILIA*. Brieven: *DILIA* aan Querido, 20-6-1979 (verzoek om verschillende boeken namens uitgeverij Svoboda); Querido aan *DILIA*, 27-6-1979 (boeken opgestuurd); *DILIA* aan Querido, 6-9-1985 (wegens gebrek aan belangstelling geretourneerd).

²⁴ *Odbor knižní kultury MK ČSR* [Referaat voor Boekcultuur van het Ministerie van Cultuur van de Tsjechische Socialistische Republiek].

²⁵ In de vakliteratuur wordt daarom ook na 1968/9 wel over censuur gesproken, maar formeel is dit onjuist.

afgekeurd, als ook dat het ministerie (in de praktijk dus de censuur) te veel werk had en nog niet aan het bewuste boek was toegekomen (Burman 2019: 36–38). Dat verklaart de herhaalde verzoeken om uitstel en de soms abrupte besluiten om een boek niet uit te geven, hoewel een Tsjechische uitgeverij er uitdrukkelijk zelf om had gevraagd en vaak ook al royalty’s had betaald. *De wereld gaat aan vlijt tenonder* is een goed voorbeeld van deze gang van zaken.

Er kwamen dus geen *negatieve* rapporten, want dan zou men protest kunnen aantekenen. Als een boek wel interessant maar inhoudelijk te riskant werd gevonden, werd het soms naar een serie met beperkte oplage verplaatst die praktisch alleen toegankelijk was voor intellectuelen. Meestal werd er dan ook geen recensie gepubliceerd. Daarmee was het boek feitelijk ontoegankelijk voor het grote publiek. Overigens waren recensies in de communistische periode eerder korte aanbevelingen dan echte besprekingen zoals die voor 1948 bestonden en sinds de val van de Muur weer bestaan (Wögerbauer 2015: 1179–1181). Soms kwam er geen toestemming voor het oorspronkelijk aangevraagde boek, maar werd er een kortverhaal van dezelfde auteur in het tijdschrift *Světová literatura* [Wereldliteratuur] gepubliceerd. Dit tweemaandelijks tijdschrift stelde buitenlandse schrijvers voor.

Een voorbeeld daarvan is Louis Paul Boon. Op voorstel van Odeon had Olga Krijtová (2011: 37–39) begin jaren zeventig een plan gemaakt voor een anthologie van Vlaamse literatuur. Uiteindelijk kreeg ze geen toestemming, omdat volgens de redactie de verhalen zo “in- en intriest” waren. Wat Krijtová niet kon weten is dat Odeon eerst serieus van plan was om haar voorstel uit te voeren. In 1975 stelde *DILIA* via Drijvers aan Querido een vraag onder andere over *Menuet* van Boon, overigens niet namens Odeon, maar namens partij-uitgeverij *Svoboda*. Na de gebruikelijke wachttijd kwam in januari 1977 de mededeling dat het boek niet werd uitgegeven “because *Svoboda* decided against this title”.²⁶ In 1987 mocht een studente van Krijtová wel Boons verhaal *Eten op z’n Vlaams* in *Světová literatura* publiceren. Nu was *Menuet* in 1980 wél in Polen verschenen. Maar Boon had eind jaren vijftig problemen met de Belgische communistische partij gekregen en was in de categorie ‘trotskistische auteurs’ beland – ook bijv. de vooroorlogse vertaling van *In de loopgraven van Madrid* van Jef Last was in de jaren vijftig om die reden uit de bibliotheken verwijderd (Šámal 2017: 560). Dat waren communistische en socialistische auteurs van wie de gedachtegang niet in overeenstemming met de partijlijn was. Zij werden als gevaarlijk beschouwd, omdat aan het publiek moeilijk uitgelegd kon worden waarom een erkende communist uit het westen die vaak als voorbeeld was aangehaald, opeens niet

---

²⁶ LM, fonds Querido, 2 Que Correspondentie Drijvers 2, brief van 3-3-1975. Brief van *DILIA*, 13-1-1977.

acceptabel was. Een verzwarende omstandigheid was dat experimentele literatuur verdacht was.²⁷

Indien werk van niet-communistische auteurs om een of andere reden werd afgekeurd, kreeg *DILIA* geen antwoord van de instanties die onzichtbaar voor de buitenwereld de beslissingen namen. In zo'n geval deelde *DILIA* mee dat er bij nader inzien “geen interesse” was. Bij werk van erkende communistische auteurs als Theun de Vries lag dat lastiger. In hun werk werd soms wel gesneden, vooral als het om ideologisch belangrijk materiaal ging. Zo was het enige werk van Theun de Vries waarin stukken tekst zijn weggelaten diens communistische roman *1848* (Engelbrecht 2018b).

10. Tot besluit

Tsjechië heeft een lange traditie van literair vertalen. Daar veranderde ook de communistische machtsovername weinig aan, temeer omdat het systeem het imago van een ‘pluralistische volksdemocratie’ trachtte op te houden. In de stalinistische jaren fungeerde het censuurorgaan *HSTD* net zo strikt als *GLAVLIT* in de Sovjetunie. Het gevolg was een dramatische terugval van het aantal en van de kwaliteit van de vertalingen. In de tweede helft van de jaren vijftig kregen uitgeverijen meer autonomie. Het systeem vertrouwde op het ‘gezonde socialistische oordeel’ van de redacteurs die schipperden tussen literaire interesse en zelfcensuur. Van bovenaf werd er gecontroleerd, maar zowel voor de buitenwereld als voor elkaar speelden diverse groepen één groot schimmenspel. Anders dan de Sovjetunie was Tsjechoslowakije immers een ‘pluralistische’ maatschappij met meer partijen en zonder censuur.

Zeker na de Praagse Lente van 1968 werd er zo goed als nooit iets verboden. Buitenlandse uitgeverijen communiceerden met staatsagentschap *DILIA* dat officieel in overleg met uitgeverijen besliste of een boek werd vertaald. *DILIA* moest echter altijd toestemming vragen aan de geheime *HSTD* (*ÚTI*). Dit gaf om twee redenen geen negatief advies: het bestaan van de *HSTD* was alleen aan insiders bekend en bij gebrek aan afwijzing kon geen protest worden aangetekend. Als een boek ‘een brug te ver’ was, kwam er geen antwoord en bij *DILIA* wist men dan wel hoe laat het was. Ging het om internationaal erkende auteurs die wel in het socialistische buitenland waren uitgegeven, werd er vaak een kortverhaal in *Světová literatura* gepubliceerd, of men liet het werk uitkomen in een serie voor literaire *Feinschmecker*. Zo werd de schone schijn opgehouden en kwamen er,

---

²⁷ Over dit type literatuur was al in 1967 door de toenmalige *ČsÚKK* (voorganger van het *OKK MK ČSR*) in het rapport *Zpráva o edičních plánech českých nakladatelství na r. 1967* [Rapport over de editieplannen van Tsjechische uitgeverijen voor 1967] een negatief advies gegeven (Wögerbauer 2015: 1147).

vooral omdat veel medewerkers van *DILIA* oprecht in literatuur geïnteresseerd waren, toch relatief veel vertalingen uit.

Op de vraag waarom bepaalde werken werden afgekeurd, moet deze bijdrage het antwoord schuldig blijven. Er hebben zeker leesrapporten van de literaire sectie van de *ÚV KSC* bestaan, maar of die over zijn, is onbekend. De archieven van het Centraal Comité van de *KSC* bevinden zich in het Nationaal Archief te Praag.²⁸ Hier zijn ook de archieven van het *ÚTI* bewaard, maar volgens de inventaris, raadpleegbaar via badatelna.eu, gaat het vooral om controle van de pers. In het *ABS*, het Archief Veiligheidsdiensten, waartoe ook de archieven van het *HSTD* behoren, is wellicht meer te vinden, maar dit is nog niet gecatalogiseerd.

De in het Literatuurmuseum bewaard gebleven correspondentie met *DILIA* documenteert de strijd die medewerkers van *DILIA* moesten leveren tussen de literaire interesse van henzelf, vertalers en uitgeverijen enerzijds en ‘ideologische zuiverheid’ anderzijds. Daardoor leek *DILIA* zich nogal eens onlogisch te gedragen, een gedrag dat bij nader inzien beïnvloed werd door de organisaties die achter de schermen in het geheim en onzichtbaar voor westerse uitgeverijen feitelijk beslisten.

Bibliografie

Archiefbestanden

AMVC Antwerpen

fonds Manteau map M224 B1+B2 (J), correspondentie met Bohumil Janda

Literatuurmuseum Den Haag

fonds Johan Fabricius, F1072 Corr. A-E + Diversen, correspondentie met Tsjechische uitgevers

fonds Johan Fabricius, 12.799, doos 491, mapje met contracten

fonds Querido, 2 Que Correspondentie met *DILIA* (1965–1990)

fonds Querido, 2 Que Correspondentie Drijvers, 6 dozen correspondentie met agentuur Drijvers (1956–1976)

fonds Querido, 2 Que Correspondentie Sfinx. Betreft boeken van Den Doolaard, 1948

fonds Querido, 2 Que Correspondentie Spoelstra, C.J.G., correspondentie 1946–1991. Hiervan mapjes 1 (1946-1947), 2 (1947-1948), 3 (149), 5 (1951), 14 (1962)

Památník národního písmenictví, Praha

fonds *Družstevní práce* 70/57, doos *Redakční rada* [Redactieraad] 1933–1949²⁹

fonds *Melantrich* 10/97, doos *Redakční rada* [Redactieraad]

fondsen *Sfinx*/Bohumil Janda 49/57 en 97/76

²⁸ Volgens een mededeling is het Nationaal Archief bezig met het digitaliseren van het archief van het Centraal Comité van de *KSC*. Deze operatie moet in 2022 voltooid zijn.

²⁹ Om onbekende reden ontbreken alle redactieprotocollen tussen 25 april 1945 en 24 oktober 1947. Laatste protocol van 2 juni 1949.

Secundaire literatuur

- Burman, Markéta (2019): *Dělníci autorského práva. Agentura DILIA v období tzv. normalizace ve vzporných letech zaměstnanců* [Arbeiders van het auteursrecht. De agentuur DILIA gedurende de zgn. normalisatie in de herinnering van toenmalige medewerkers]. Praha: FHS Univerzity Karlovy (Masterscriptie Karelsuniversiteit Praag), laatst geraadpleegd 21.06.2019 <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/104848>>.
- Engelbrecht, Wilken (2018a): “Sorela or Dutch literature through Czech socialist realistic eyes (1945–1990)”. In: Jaap Grave & Irina Michajlova (red.), *TRANSFER of Dutch, Flemish and Scandinavian Literatures to Eastern Europe (1945–1990). For the 20th anniversary of the NIP*. Moscow: Nauka, 29–44.
- Engelbrecht, Wilken (2018b): “Theun de Vries in Czechoslovakia”. In: Jaap Grave & Irina Michajlova (red.), *TRANSFER of Dutch, Flemish and Scandinavian Literatures to Eastern Europe (1945–1990). For the 20th anniversary of the NIP*. Moscow: Nauka, 80–89.
- Jansen, Sabine (2012): *Literaire agentschappen in Nederland. Een institutioneel onderzoek naar de literaire agent in het literaire veld*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (Masterscriptie Fac. Geesteswetenschappen UvA), laatst geraadpleegd 29.06.2019 <<http://scriptiesonline.uva.nl/document/455382>>.
- Jareš, Michal (2013): “Mladá fronta”. In: *Slovník české literatury po roce 1945*, laatst geraadpleegd 30.06.2019 <<http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1656&hl=Mlad%C3%A1+fronta+>>>.
- Krijtová, Olga (2011): *Geschrift eener bejaarde vrouw uit 1997. Aangeboden ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag*. Ellen Krol & Lucie Sedláčková (red.). Praha: Karelsuniversiteit (Speciaal nummer van *Praagse Perspectieven*).
- Nejedlý, Zdeněk (1953): *O literatuře* [Over literatuur]. Praha: Československý spisovatel.
- Perry, Jos (2011): “Balsem voor de ziel. Theun de Vries in vertaling”. *Filter; tijdschrift over vertalen* 18:4: 45–55.
- Šámal, Petr (2017): *Soustružníci lidských duší* [De ingenieurs van de menselijke zielen]. Praha: Academia (2^e druk).
- Šimeček, Zdeněk, & Jiří Trávníček (2014): *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích* [Boeken te koop... Geschiedenis van de boekenmarkt in de Tsjechische landen]. Praha: Academia.
- Vávrová, Vladimíra (2018): “O roli společnosti na poli práce aneb historie výrobních družstev” [Over de rol van maatschappijen voor het werk of de geschiedenis van productiecoöperaties]. *Kulturní noviny* 5 (51), laatst geraadpleegd 29.06.2019 <<https://www.kulturni-noviny.cz/nezavisle-vydavatelске-a-medialni-druzstvo/archiv/online/2018/5-2018/o-rolu-spolecenstvi-na-poli-prace-aneb-historie-vyrobnich-druzstev>>.
- Wögerbauer, Michael, e.a. (red.) (2015): *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře, 1749–2014* [In het algemeen belang. Censuur en sociale regulering van de literatuur in de moderne Tsjechische cultuur, 1749–2014]. II. 1939–2014. Praha: Academia & Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Zach, Aleš (2008): “Sfínx”. In: Luboš Merhaut (red.), *Lexikon české literatury 4.1*. Praha: Academia, 91–96.